

Eyyühe'n-nefs! Sen herbir eserde müessirin azametini görmek istiyorsun; fakat, haricî olan mânâları zihnî mânâlarda arıyorsun.. Cümlesini devamıyla izah eder misiniz?

İzahı: Ey nefsim! Allah'ın her bir eserinde, Allah'ın azamet ve büyüklüğünü görmek istiyorsun. Hâlbuki hiç bir eser Allah'ın azamatini tam gösteremez. Mesela; Allah'ın kudreti sonsuzdur. Ancak bir elin parmakları sonludur. Kudret orda sonsuz tecelli etmemiştir. El ve parmaklar, sonsuz kudreti gösteremez.

Hariçteki manalar ile bizim zihnimizdeki manalar örtüşmeyebilir. Mesela hariçte Allah'ın şeriki yoktur. Ama insan zihninde şerik olabiliyor. Allah'ın yarattığı hiç bir varlıkta harici mana olarak bir çelişki, bir tenakuz söz konusu değildir. Ancak zihnimizde bir çelişki olabiliyor ki, nice insanlar dalalete ve inkâra gidiyorlar. Bunu olaylara da tatbik etmemiz de mümkündür.

Allah'ın her bir isminde, diğer bütün isimlerin aynı şekilde varlığını arıyorsun. Gerçi zihayat varlıklarda ekser esma tecelli eder; ancak derece derecedir. Hikmete bağlı olarak ihtiyaç nisbetinde tecelli eder.

İnsanda binlerce latife vardır. Her birinin zevki ve lezzeti ayrı ayrıdır. Mesela; güzel bir manzaradan gözün alacağı zevki, kulağın almasınıda beklemek doğru değildir.

Keza, inanlarda binlerce latife vardır. Yaptığımız her bir iş, bizdeki bir hissin devreye girmesiyle tahakkuk eder. Mesela; birisine iyilik yaparken, şefkat hissimiz devreye girmiş demektir. Aynı adam ağlarken de başka bir duygunun etkisiyle ağlar.

Aynı histen, duygudan her fiil ve davranışı beklemek doğru değildir. Aksi takdirde evhamlara maruz kalırız.